UFÜ | SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ
FIU | JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Taşçı, İ., Uluslararası Final Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (UFUSOBED)/
FIU Journal of Social Sciences and Humanities (FIU JOSSH)1-2 (2025-2) DOI 10.29329/ufusobed.2025.1337.9

DOI:
10.29329/ufusobed.2025.1115.1337.9
Araştırma Makalesi/Research Article

Sınırları Bulanıklaştırmak: Donna Haraway'in İnsan Sonrası Perspektifi ve Dijital Dönüş

Geliş / Arrival
18.03.2025

Kabul/Accepted
30.06.2025

İrem Taşçı
Yüksek lisans öğrencisi,
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Halkbilimi Anabilim Dalı
iremtascivia@gmail.com,
ORCID
0009-0004-9091-7724

Metadata from Crossref

SCREENED BY iThenticate Professional Plagiarism Prevention

OPEN ACCESS

Öz

Bu makale, Donna Haraway'in insan sonrası (posthuman) düşünceye yaptığı katkıları, dijital dönüşüm bağlamında antropolojik teori ve yöntem üzerindeki etkileriyle birlikte ele almaktadır. Haraway'in özellikle "siborg" metaforu ve "konumlanmış bilgi" kavramı üzerinden geliştirdiği yaklaşım, klasik insan-merkezli antropoloji anlayışının ötesine geçilmesine olanak sağlar. Yazar, dijital etnografi sahasındaki kişisel deneyimi üzerinden, insanla makine, özneyle algoritma, temsil ile gerçeklik arasındaki sınırların bulanıklaştığı yeni bir araştırma evrenini analiz etmeye çalışır. Makale, hem teorik hem sezgisel düzeyde Haraway'in düşüncesinin sunduğu olanakları ve sınırlılıkları tartışarak, dijital çağın etik-politik sorumluluklarıyla bütünleşen bir etnografik yazım pratiği önerir. Ayrıca Haraway'in yaklaşımı, farklı disiplinlerdeki düşünsel dönüşümleri anlamlandırmak için yeni kavramsal araçlar sunma potansiyeli taşımaktadır.

Anahtar sözcükler: *postmodern etnografi, insan sonrası etnografi, yapay zekâ, ortak yazarlık, ilişkisel etik*

Donna Haraway's Posthuman Perspective and the Digital Turn

Abstract

This article explores Donna Haraway's contributions to posthuman thought, focusing on their impact on anthropological theory and method within the context of digital transformation. Haraway's use of the "cyborg" metaphor and the concept of "situated knowledge" enables a critical shift beyond traditional human-centered anthropology. Drawing on personal experiences in digital ethnography, the author investigates a new research terrain where boundaries between human and machine, subject and algorithm, and representation and reality become increasingly blurred. The article proposes an ethnographic writing practice that integrates ethical and political responsibilities of the digital age. Haraway's conceptual framework also provides valuable tools for rethinking transformations across various fields of inquiry.

Keywords: *postmodern ethnography, posthuman ethnography, artificial intelligence, collaborative authorship, relational ethics*

"Siborg yazımı, hayatta kalma gücüne dairdir; bu güç, özgün bir masumiyete değil, kendilerini 'öteki' olarak işaretleyen dünyayı işaretleyebilmek için araçları ele geçirmeye dayanır."
Donna Haraway
(A Cyborg Manifesto, 1985: 175)

21. yüzyıl etnografi anlayışının, uzun süre akademik anlatıya egemen olmuş klasik insan-merkezli düşünce ve araştırma paradigmalarından radikal bir kopuş yaşadığını ve bu değişimin içinde yer aldığımı hissediyorum. Bu kopuş, insan sonrası (posthuman) perspektifin ve dijital dönüşün (digital turn) giderek disiplinin merkezine yerleşme girişimiyle kendine alan açmakta. Bu süreçle beraber antropolojik çalışmalar, yalnızca insan deneyimlerini anlamlandırmakla sınırlı kalmamakta; insan olmayan varlıkların—hayvanların, makinelerin, yapay zekânın ve hatta algoritmaların—failliklerini ve bu varlıklarla insan etkileşimlerinin yarattığı karmaşık epistemolojik süreçleri de kapsamına almaktadır. Sarah Pink'in ifadesiyle, "Antropoloji artık yalnızca 'insanı' inceleyen bir alan değildir -giderek daha fazla, insan ile insan olmayan, organik ile inorganik, maddi ile dijital arasındaki dolaşıklıklarla ilgilenmektedir" (Pink, 2015: 4).

Bu genişleme, antropolojideki klasik teorik çerçeveyi ve yöntemsel yaklaşımları temelinden sarsarak, araştırmacıların saha çalışmalarını, verileri yorumlama pratiklerini ve etnografik yazım tekniklerini yeniden düşünmelerini zorunlu kılmıştır.

Söz konusu dönüşüm sürecinde önde gelen kuramcılardan biri olan Donna Haraway, disiplinlerarası çalışmalarıyla insan sonrası ve dijital dönüşün epistemolojik zeminine alan açar. Haraway'in 1985 yılında kaleme aldığı, literatüre yeni bir bakış sunan eseri *A Cyborg Manifesto*, hibrit, çoklu ve parçalı bir özne kavrayışı üzerine düşünür. Haraway'e göre, "siborg" metaforu yalnızca teknolojik ve biyolojik birleşmeleri simgelemekle kalmaz, aynı zamanda sosyal ve politik sınırları da sorgular. Bu düşünsel çerçeve, insanla sınırlı olmayan özne tahayyüllerine imkân tanırken kurgu metinlerde de karşılık bulacaktır. Nitekim Margaret Atwood'un *Oryx and Crake* adlı eserinde geçen "Belki hayvanlar akıllanır, konuşmayı öğrenir ve sonra onlara nasıl davrandığımızdan şikâyet ederler" (Atwood, 2003: 56) ifadesi, insan olmayan varlıkların hem etik hem de politik anlamda özneleşebileceği bir dünya tahayyülüne kapı aralar. Bu anlatılar eş zamanlı olarak Haraway'in siborg metaforuyla açtığı teorik hattın kurgusal düzlemdeki yankılarını yansıtır. Gelişmekte olan bu yeni bakış açısı, antropolojik düşüncenin temel varsayımlarını yeniden gözden geçirmeyi, sabit ve tekil özne anlayışlarından koparak sürekli değişen, ilişkisel ve teknolojik olarak yeniden biçimlenen öznellikleri dikkate almayı gerektirmiştir. Haraway'in 1988 tarihli diğer bir makalesi *Situated Knowledges* ise bilimsel bilginin ve antropolojik temsilin objektif ve tarafsız olamayacağını, bilginin daima belli bir perspektiften ve belli bir konumdan üretildiğini ileri sürer. Bu kavramsal çerçeve, dijital etnografilerde özellikle önem kazanmıştır, çünkü çevrimiçi ortamlarda veri üretimi, ağlar arasındaki etkileşimler ve dijital öznellikler, araştırmacının konumu ve perspektifiyle doğrudan ve sıkıca ilişkilidir. Dijital çağın araştırmacısı, sahayı fiziksel bir alan kadar çevrimiçi platformlar ve dijital ağlar üzerinden kurulan karmaşık ilişkiler bütünü olarak da tanımlamak durumundadır. Bu

yeni kavrayış biçimi Haraway'in konumlanmış bilgi anlayışının yeniden uygulandığı bir yeniden algılama süreci yaratmaktadır.

Çalışmayı hazırlamamın temel motivasyonunu içinde bulunduğumuz dönemde etnografinin yaşadığı bu dönüşümü daha derinden kavrayabilmek ve kendi akademik çalışmalarımı kuramsal olarak zenginleştirmek üzerine konumluyorum.[1] Özellikle dijital çağda, insan-makine ilişkilerinin artan karmaşıklığı, veri temelli kimliklerin yaygınlaşması ve yapay zekâ sistemlerinin günlük yaşamı kuşatması gibi olgular karşısında bu yöntemin nasıl şekilleneceğini daha iyi anlamak istiyorum. Henüz küçük bir çocukken elime geçen *''Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?''* romanıyla muhtelemen kurgunun çekiciliği kadar insan olmanın ne demek olduğu üzerine de sezgisel bir merakla bağ kurmuştum. Baş karakter Rick Deckard bir ödül avcısıdır; işi, insana benzeyen ama "gerçek" olmayan androidleri tespit edip yok etmektir. Ancak romanda onunla ilgili asıl çarpıcı olan şey, yaptığı işin "mekanik" işin duygusal ve varoluşsal bir krize dönüşmesidir; çünkü Deckard giderek şu soruyla baş başa kalır: "Bir şeyi insan yapan nedir? Empati bir ölçüt müdür, yoksa bir yanılsama mı?" Empatinin makineler aracılığıyla sorgulandığı, hafızanın yapay biçimde inşa edildiği, gerçek ile simülasyonun iç içe geçtiği bir dünyada, çocuk gözlerim belki de "insanlık"tan çok "duyumsama"yı arıyordu. Beni etkileyen, o dünyadaki -içinde bulunduğum dünyayla paralel- kırılganlık ve boşluk hissi olabilir. Bugün ise dijital etnografiyle o boşlukları tanımlamaya, haritalamaya çalıştığımı seziyorum. Sanıyorum ki dijital çağda etnograf bir araştırmacı olmasının yanında eş zamanlı olarak bir *elektrikli koyunun hayalini gören android* gibi dünyayı duymaya çalışan bir varlık olarak da okunabilir. Haraway ile tanıştığımda ise çocuklukta duyumsadığım o kırılganlığın bir yönüyle kuramsal bir dile kavuştuğunu fark ettim. Haraway'in "siborg"u (*cyborg*) benim için sadece teknolojik bir figürden ziyade sınırda yaşayan bir öznellikti. Ne tamamen insan, ne tamamen makine, ne içeriden, ne dışarıdan. Tıpkı kendimi dijital etnografi sahasında tanımlamaya çalışırken hissettiklerim gibi. Haraway'in *konumlanmış bilgi* kavramı, bana akademik bir etik pusula sunarak bilginin ilişkilerden doğan, ağlar içinden süzülen, konumlanmış bir

[1] "Strange fascination, fascinating me / Changes are taking the pace I'm going through."
David Bowie, *Changes*, Hunky Dory [Album], RCA Records, 1971.

deneyim olduğunu düşündürttü. Haraway'in çalışmaları, hem teorik derinlikleri hem de kavramsal yenilikleriyle bu konuda son derece ilham vericiydi. Bu makale aracılığıyla Haraway'in eserlerini daha yakından inceleyerek antropolojik yöntem ve teoride açtığı yeni ufukları keşfetmeyi amaçlamaktayım. Çalışmam bir bağlamda hem kuramsal bir keşif hem de kişisel bir akademik yolculuk olarak ele alınarak tasarlanmıştır.

Antropoloji disiplini, özellikle 1980'lerden itibaren yaşadığı köklü kuramsal dönüşümlerle klasik pozitivist ve modernist epistemolojilerin ötesine geçmeye başlamıştır. Bu dönemde kültürel ve etnografik temsillerin nesnel ve tarafsız olmadığını ortaya koyan Clifford ve Marcus'un editörlüğündeki *Writing Culture* (1986) çalışması, disiplin içinde bir temsil krizi yaratarak antropolojinin ontolojik ve epistemolojik varsayımlarını sorgulamıştır. Clifford'un ifadesiyle, "etnografik gerçeklikler doğası gereği kısmi, bağlı ve eksiktir." (Clifford, 1986: 17) Bu yaklaşım, etnografinin gözlem ve betimleme ile kurduğu ilişki kadar yazınsal ve politik bir eylem olduğunu da ortaya koyar. Bu eleştirel müdahale; edebi dönüş (*literary turn*) olarak adlandırılan dilsel bir dönüşümü tetiklemiş, metinlerin gerçekliği doğrudan aktarma iddialarını sarsmış ve yazının kendisini analitik bir kategori olarak merkeze yerleştirmiştir. Ardından gelen postmodern dönüş (*postmodern turn*), bilginin göreliliği ve çok perspektifli yapısını vurgulayıp araştırmacının saha içindeki rolünün etkisini görünür kılarak nesnellik iddialarını daha derin bir sorgulamaya tabi tutmuştur. Ancak antropolojinin teorik evrimi, bu noktada duraksamamıştır. 21. yüzyıl başlarında disiplin, daha radikal ve geniş kapsamlı bir dönüşüm olarak düşünülebilecek olan insan sonrası dönüş ile karşılaşmıştır. İnsan sonrası algısı, önceki dönüşümlerin ötesine geçerek, araştırmanın merkezindeki varlığın artık yalnızca insan olmadığı fikrini ortaya koymuştur. Bu perspektifte dünya yalnızca insan öznelerinin yönlendirdiği bir sahne olmaktan çıkıp hayvanların, makinelerin, algoritmaların, mikroorganizmaların ve hatta ekosistemlerin de aktif failliğe sahip olduğu karmaşık ilişkiler ağı olarak görülmeye başlanmıştır. İnsan sonrası anlayış, Batı felsefesinin temel ikili karşıtlıkları (özne-nesne, doğa-kültür, beden-zihin, insan-hayvan) radikal biçimde sorgulayarak antropolojinin temel epistemolojik varsayımlarını derinden sarsmıştır (Braidotti, 2013: 38-40). İnsan sonrası dönüşün

önemi yalnızca epistemolojik olduğu kadar etik ve politik boyutlarıyla da ilgilidir. Özellikle Rosi Braidotti, Cary Wolfe ve Jane Bennett gibi teorisyenler, insan-merkezci bilginin tarih boyunca çeşitli türde eşitsizlikleri ve tahakküm ilişkilerini ürettiğini öne sürerek insan sonrası etik-politik bir perspektifin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Haraway'in çalışmaları özel bir önem kazanır. Haraway'in 1985 tarihli literatürü derinden etkileyen metni *A Cyborg Manifesto*; insanı sabit ve tekil bir özne olarak ele almadan teknolojik, biyolojik ve toplumsal süreçlerle iç içe geçmiş hibrit bir oluş olarak yeniden tanımlar. Haraway, siborg metaforuyla insan ve makine arasındaki sınırları bulanıklaştırarak, teknolojik çağda öznelliğin dönüşünü incelediği kadar yeniden kurulduğunu da gösterir. Bu yaklaşım, antropolojinin geleneksel saha araştırması anlayışını ve saha deneyimini temelden değiştirmekte, araştırmacının dijital platformlar, veri ağları ve yapay zekâ sistemleri gibi yeni saha alanlarını keşfetmesini mümkün kılmaktadır. Dijital dönüş ise insan sonrası düşünceyle sıkı bir teorik bağ içindedir. Dijital teknolojiler, artık sadece bir veri toplama aracı olmaktan çıkarak antropolojik araştırmanın ontolojik koşullarını belirleyen hatta özneleşme süreçlerini doğrudan şekillendiren varlıklar olarak kabul edilmektedir. Sarah Pink ve Tom Boellstorff gibi dijital antropologların çalışmaları, dijital teknolojilerin nasıl yeni toplumsallık ve aidiyet biçimleri yarattığını göstermiştir. Örneğin dijital platformlarda kurulan ilişkiler, fiziksel dünya etkileşimlerinin doğrudan bir yansıması değildir. Bu ilişkiler, algoritmaların, arayüzlerin ve veri akışlarının şekillendirdiği, teknolojik altyapılarla iç içe geçmiş karmaşık sistemler olarak değerlendirilmelidir. Heather Horst ve Daniel Miller'ın da vurguladığı gibi, "Dijital teknolojiler yalnızca toplumsal ilişkileri aracı kılmaz; aynı zamanda bu ilişkiler tarafından şekillenirken kendileri de yepyeni kültürel mantıklar yaratırlar" (Horst, 2012: 5). Bu bakış açısıyla, antropolojik analiz çevrimiçi topluluklar, avatarlar ve yapay zekâların da etnografik özne olarak kabul edildiği daha geniş bir kavramsal çerçeveye evrilir.

Haraway'in konumlanmış bilgi (*situated knowledge*) kavramı, dijital etnografi için özel bir önem taşımaktadır. Haraway'e göre bilgi, daima belirli bedensel, sosyal ve tarihsel konumlardan üretilir ve bu konumlar bilginin üretimini kaçınılmaz olarak etkiler. Dijital saha çalışmaları düşünüldüğünde bu prensip çok daha kritik hâle gelir

çünkü araştırmacı verinin tarafsız toplayıcısı tanımının dışına çıkarak dijital platformlar ve algoritmik ortamlar tarafından şekillenen, bunlarla sürekli etkileşim hâlinde olan bir aktör olarak sahaya girer. Dijital veriler, algoritmaların arkasındaki politik-ekonomik yapılar ve platformların tasarımı, antropoloğun kendi perspektifini sürekli sorgulamasını, yani Haraway'in tabiriyle konumlanmışlığının farkında olmasını gerektirir. Haraway'in de belirttiği gibi, "Nesnellik, basitçe ifade etmek gerekirse, konumlanmış bilgidir" (Haraway, 1988: 581). Nesnelliği mutlak ve evrensel bir bakıştan ziyade, yerel, ilişkisel ve bedensel bağlamlar içinde üretilen bilgi olarak düşünmeyi önerir. Bu perspektifle uyumlu olarak insan sonrası ve dijital dönüş, antropolojide yeni bir ontolojik, epistemolojik ve etik paradigmanın oluşmasını sağlamıştır. Bu dönüşümde Donna Haraway, hem teorik çerçeve sunan hem de araştırmacılara saha pratiği için metodolojik bir zemin hazırlayan öncü bir figür olarak ele alınabilir. Bu bağlamda antropolojik çalışmalar artık çok daha karmaşık, etkileşimli ve insan-dışı aktörlerin de dahil olduğu bir dünya görüşüne dayanarak yapılmak durumundadır. Bu yeni perspektif, disiplinin hem teorik hem de uygulamalı boyutlarında derinleşmesine imkân sağlayan zengin bir olanaklar dizisi oluşturur.

Haraway; Yale Üniversitesi'nde biyoloji doktorasını tamamladıktan sonra kariyerini feminist bilim çalışmaları, teknoloji teorisi ve kültürel çalışmalar alanlarında sürdürerek disiplinlerarası ve çığır açıcı bir figür hâline gelmiştir. Haraway'in düşünceleri, bilimsel bilginin üretim süreçlerini sorgulayan feminist yaklaşımları teknoloji ve kültür teorisi ile harmanlayarak, insan sonrası düşüncenin temel kurucu kaynaklarından biri olmuştur. En bilinen çalışması olan *A Cyborg Manifesto* (1985) feminist bilim felsefesinde olduğu kadar antropoloji, kültürel çalışmalar ve dijital etnografi gibi birçok disipline derin ve dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Haraway, siborg metaforu üzerinden insan bedeninin biyolojik, teknolojik ve toplumsal sınırlarını aşındırarak, feminist eleştiri geleneğinde sıkça tartışılan biyolojik determinizmin sınırlarını sorgulamış ve yeni bir varoluş ve öznellik modelini de tartışmaya açar. *Siborg Manifestosu*'nda Haraway; insanı parçalı, melez ve sürekli yeniden inşa edilen bir oluş hâlinde tanımlar. Bu yeni varoluş anlayışı, klasik antropolojinin "araştırmacı-saha-özne" üçgenindeki sabit ayrımları alt üst eder.

Haraway'in siborg öznesi, yeni etnografinin dönüşümüyle uyumlu görülebilecek biçimde araştırmacıyı dönüşüm geçiren, etkileşim hâlinde olduğu dijital ağların ve teknolojik sistemlerin içinde yer alan, onlarla simbiyotik bir ilişki sürdüren dinamik bir ilişkisel figür konumuna getirir. Araştırmacı, veri akışlarının, platform tasarımlarının ve algoritmik yönlendirmelerin içine gömülmüş, kendi dijital ayak izleriyle de sahayı şekillendiren bir faildir. Siborg metaforu, temsilin doğasına yönelik köklü bir eleştiri getirir. Haraway'in ortaya koyduğu bu yaklaşım, öznelliği ilişkiler içinde sürekli biçimlenen çok katmanlı bir oluş olarak ele alır. Temsil edilen ile temsil eden arasındaki sınırlar net çizgilerle ayrılmaz. Teknoloji, medya ve kültürel yapılar bu sınırları geçirgen hâle getirir. Her iki taraf da birbirine dolanmış ilişkiler ağında, dönüşerek ve yeniden kurularak varlık gösterir. Bu düşünce doğrultusunda etnografik yazım da dönüşür. Bilgi aktaran sabit bir anlatıdan çok araştırmacının kendi bedensel, tarihsel ve dijital konumunu hesaba katan bir anlatım biçimi gelişir. Etnografi, çoklu bakış açılarına açık olmalı ve parçalı anlatılarla örülmelidir. Bu algıya göre metin, anlamın ilişkisel olarak kurulduğu bir alan olarak şekillenir. Haraway'in bu yaklaşımı, etnografik yazının etik ve yaratıcı boyutlarını vurgular. Anlatının merkezini sabitlemek yerine, çoğulluğu kabul eden ve bu çoğulluğu görünür kılmaya çalışan bir yazım anlayışı önerir.

Haraway'in 1988 tarihli diğer eseri *Situated Knowledges*, bilginin her zaman "konumlanmış" olduğunu vurgulayarak antropolojideki nesnel bilgi üretimi iddialarını eleştirir. Haraway'e göre, araştırmacılar ve ürettikleri bilgiler, belirli tarihsel, sosyal, bedensel ve politik konumlardan doğar. Bu perspektif, araştırmanın ve bilginin tarafsız ve evrensel olduğu varsayımlarını sorgulayıp antropologları kendi perspektiflerinin sınırlılıklarını ve ürettikleri bilgilerin konumunu daha kritik biçimde değerlendirmeye zorlar. Dijital antropoloji bağlamında bu yaklaşım, araştırmacının dijital veriler ve algoritmalarla kurduğu ilişkinin etkin ve kurucu olduğunu gösterir. Araştırmacı, çevrimiçi platformların yapısı, veri üretim süreçleri ve algoritmik sistemlerin işleyişiyle sürekli temas halindedir. Bu temas, hangi bilginin toplandığını, nasıl işlendiğini ve hangi bağlamlarda anlam kazandığını doğrudan etkiler. Dijital ortamda bulunan araştırmacı, sürecin pasif bir gözlemcisi olmaktan çıkar. Bilgi üretimine katkıda bulunan ve araştırmanın yönünü etkileyen bir bileşen haline gelir.

Bu etkileşim aynı zamanda etik sorumlulukları da beraberinde getirir. Platformların tasarımı, arayüz yapıları ve içerik yönlendirme biçimleri, etnografik araştırmanın çerçevesini doğrudan biçimlendirir. Haraway'in konumlanmış bilgi yaklaşımı, araştırmacının varlığını sabit bir noktadan uzaklaştırarak ilişkisel bir yapı içinde düşünmeye davet eder. Bilginin her zaman bir ilişki ağında, belirli koşullar altında üretildiği fikri, dijital etnografi için güçlü bir kavramsal dayanak sunar. Bu anlayış, sadece içeriklerin incelenmesini yeterli görmeyen, araştırmacının dijital ortamdaki konumunu ve etkisini göz önünde bulunduran bir yaklaşımı teşvik eder. Araştırmacı, gözlem yaptığı ortamla birlikte düşünür, anlam inşa eder ve bu sürecin aktif bir parçası olarak sorumluluk üstlenir.

Haraway'in yazım biçimi de antropolojik temsil biçimleri açısından önemlidir. Kuramsal tartışmalarını feminist teori, bilim ve teknoloji çalışmaları (STS), kültürel çalışmalar ve insan sonrası anlayışla gelişen referanslarla kuran yazım tercihleri ile antropolojide uzun süredir egemen olan tekil ve otoriter anlatıcı modelini sorgulayan bir yaklaşımı temsil eder. Etnografik metin, bu doğrultuda sabit gözlemlerin aktarımıyla sınırlı kalmaz. Kuramsal düşünce, kişisel deneyim, sezgi ve tahayyül ile iç içe geçerek dinamik bir ifade alanı oluşturur. Haraway'in metinlerinde anlatı epistemolojik olduğu kadar varoluşsal sorulara açılan bir düşünce biçimi olarak da işler. Yazmak, onun yaklaşımında düşünmenin, sorumluluk almanın ve politik eylemliliğin bir yolu haline gelir. Bu yönüyle Haraway'in anlatım tarzı, antropolojide metin üretiminin sınırlarını genişletir ve yazıyı dönüştürücü bir araştırma pratiği olarak yeniden tanımlar. Haraway'in dijital dönüşümle kurduğu ilişki doğrudan temellendirilmiş bir kuramdan ziyade, dolaylı ama şekillendirici bir etki biçiminde kendini gösterir. Yazar, bu dönüşümü erken dönemde sezmiş ve özellikle siborg metaforu ile konumlanmış bilgi yaklaşımı üzerinden yeni düşünme biçimlerinin önünü açmıştır. Bu anlayışla gelişen antropolojik araştırmalar, değişken yapılar üzerine kurulu, ilişkisel ve karşılıklı etkileşimle şekillenen bir yaklaşımla yürütülmektedir. Çoğul etkileşim ağlarında yer alan araştırmacılar, hem dijital sistemlerle hem de veri üretim süreçleriyle sürekli ilişki içinde konumlanmaktadır. Haraway'in sunduğu teorik araçlar, bu karmaşık yapının anlaşılmasını ve etnografik

olarak ifade edilmesini mümkün kılmakta, dijital antropolojinin kuramsal yönelimini belirginleştirmektedir.

Sonuç olarak Haraway'in düşünsel katkısı, insan sonrası kuramın gelişiminde etkili olmasının ötesinde, antropolojideki yöntemsel yaklaşımların ve etik duyarlılıkların yeniden düşünülmesini mümkün kılmıştır. Epistemolojik sınırları esneten bu yaklaşım, dijital antropolojinin şekillendiği bağlamda yeni bir yönelim açığa çıkarmıştır. İnsan merkezli olmayan yapılar, teknolojik sistemler ve veri odaklı süreçler, araştırmanın anlam haritasında görünür hâle gelmiştir. Bu çerçevede araştırmacı sürece dahil olan, dijital ortamlarla karşılıklı ilişki kuran bir konumda düşünülmesi, etnografik yöntemin doğasını da dönüştürmüştür. Haraway'in ortaya koyduğu kavramsal çerçeve üzerinden antropoloji, hem kuramsal hem de saha temelli çalışmalarda daha katmanlı, bağlamsal ve esnek bir düşünme biçimi geliştirme olanağı bulmuştur.

Haraway'in insan sonrası düşünceye yaptığı katkılar, çağdaş antropoloji, feminist bilim çalışmaları ve dijital etnografi gibi birçok disiplinde ufuk açıcı etkiler yaratmıştır. Bu katkıları anlamlandırmak, hem kuramsal açıdan takdir etmeyi hem de eleştirel sorgulamayı birlikte düşünmeyi zorunlu kılar. Haraway'in düşünsel çerçevesi, özellikle siborg metaforu ve konumlanmış bilgi kavramı etrafında şekillenen temel argümanlarıyla dikkat çeker. Bu kavramlar, özne-nesne ayrımını sorgulayan ve sabit öznellik anlayışlarını parçalayarak çoklu etkileşimlere dayalı bir düşünme biçimi öneren güçlü imkânlar barındırır. Bununla birlikte, söz konusu kavramların oldukça esnek ve bağlamsal olarak genişleyebilen doğası, bazı kuramsal sorunları da beraberinde getirir. Eleştirmenlerin ortaklaştığı noktalardan biri, Haraway'in kurduğu kavramsal sistemin sınırlarını net biçimde tanımlamanın güçlüğüdür. Cary Wolfe gibi insan sonrası düşüncenin önemli isimleri, Haraway'in teorik araçlarının hemen her bağlama uygulanabilir olması nedeniyle kavramsal özgüllük kaybına uğradığını belirtir. Wolfe'a göre, bu durum teorinin analitik gücünü zayıflatmakta ve özellikle disiplinlerarası uygulamalarda belirgin bir bulanıklık yaratmaktadır (Wolfe, 2010: 20–22). Kavramların sınırlarının belirsizleşmesi, onların

yaratıcı ve dönüştürücü potansiyelini tamamen ortadan kaldırmasa da, eleştirel bir çerçevede dikkatli kullanılmaları gerektiğini ortaya koyar. Bu eleştiriye uygun olarak Haraway'in teorisi, akademik metinlerdeki üretkenliğini korurken, uygulama düzeyinde düşünsel açıklık ve yöntembilimsel tutarlılık açısından sorgulamalarla karşılaşmaktadır. Teorinin çağrıştırdığı etik, politik ve epistemolojik imkânlar kadar, bu imkânların hangi bağlamlarda etkili olabileceği ya da hangi koşullarda soyut düzeyde kalma riski taşıdığı da düşünülmelidir. Haraway'in katkıları, kuramsal etkisinin ötesinde, eleştirel düşüncenin yeni yönelimler kazanabileceği ve çoklu perspektiflerle yeniden değerlendirilebileceği bir düşünsel alan sunar. Haraway'in yazım biçimi de sıklıkla akademik çevrelerde tartışma konusu olmuştur. Klasik akademik dilin ve metodolojinin sınırlarını aşarak kuramsal söylemle edebi ve kurgusal unsurları harmanlayan yenilikçi bir yazım pratiği benimser. Ancak bu yaklaşım, kavramsal netlik arayışında olan akademisyenler tarafından zaman zaman eleştirilmiştir. Haraway'in metinlerindeki edebi ve metaforik yoğunluk, bazen okuyucuyu teorik tutarlılık ve netlikten uzaklaştırabilmekte; bu da metnin analitik derinliğini zedeleyebilmektedir. Karen Barad gibi feminist bilim felsefecileri, Haraway'in yazım stilinin teorik bir açıklıktan ziyade estetik bir ifade aracı olarak işlev gördüğünü öne sürerek, bu yaklaşımın politik ve pratik bağlamlarla yeterince net ilişkilendirilmediğini savunmuştur (Barad, 2003: 811-812).

İnsan sonrası anlayışa yöneltilen daha genel eleştiriler, Haraway'in düşünsel mirası bağlamında da dikkate değerdir. Rosi Braidotti ve Jane Bennett gibi kuramcıların da işaret ettiği üzere, insan olmayan varlıkların failliklerinin ve etki alanlarının tanınması kimi zaman bu varlıkların toplumsal, teknolojik ve politik ilişkiler içindeki rollerini olduğundan daha bağımsız veya etkili biçimde yorumlama riskini taşır. Bu durum, özellikle yapay zekâ, algoritmalar ve dijital teknolojiler üzerine geliştirilen insan sonrası yaklaşımlarda daha görünür hâle gelir. Teknolojik sistemlerin karar verici, hatta öznelleşen birimler olarak düşünülmesi, bu sistemleri tasarlayan, işleten ve yönlendiren insan kaynaklı yapılara dair farkındalığı azaltabilir. Böyle bir eğilim, dijital ekosistemin arkasında işleyen ekonomik ve politik güç dengelerini arka planda bırakma riski oluşturur. Braidotti'ye göre, bu tür kuramsal açılımlar etik ve politik sorumlulukları yeniden düşünmeye çağırsa da, belirli koşullarda bu sorumlulukların

yönünü belirsizleştirme tehlikesini de barındırır. İnsan-merkezli perspektifin ötesine geçme çabası, ancak iktidar ilişkilerinin, maddi koşulların ve tarihsel bağlamların hesaba katıldığı bir eleştirel çerçeveyle birlikte değerlendirildiğinde anlamlı hâle gelir (Braidotti, 2013: 87-90). Bu bağlamda Haraway'in önerileri, insan sonrası düşüncenin hem olanaklarını hem de sınırlarını tartışmaya açmak açısından değerli bir kavramsal yönelim sunar.

Kendi akademik konumumdan baktığımda Donna Haraway'in düşünsel katkılarının hem dünyaya bakışımı hem de araştırma pratiğimi derinden etkilediğini açıkça söyleyebilirim. Siborg metaforu, öznenin yalnızca biyolojik ya da kültürel kategorilerle tanımlanamayacak kadar karmaşık, sürekli evrilen ve çok katmanlı bir yapı olduğunu fark etmemi sağladı. Teknolojik araçlar, dijital ağlar ve sistemik ilişkilerle örülü bu varoluş biçimi, sabit bir kimlik ya da gözlemci pozisyonunu imkânsız kılıyor. Verinin üretildiği, anlam kazandığı ve yeniden biçimlendiği ilişkisel bir yapının içinde konumlanıyor ve bu yapının dinamiklerinden etkileniyorum. Bu farkındalık, yöntemle kurduğum ilişkiyi ve yazma biçimimi derinleştirdi. Dijital platformların, verinin ve algoritmaların oluşturduğu ilişkiler ağı içinde, ben de bu ağın içinde yineleyen bir desene dönüşüyorum. Dijital sanatçı Mark Amerika'nın ifadesiyle: "Kendi kodumun yazarı ben değilim. Sadece ağın üzerinde yineleyen başka bir desenim." (Amerika, 2011: 82) Bu bakış açısı, araştırmacının yalnızca gözlem yapan biri olmadığını, aynı zamanda veriyle birlikte dönüşen, yazılan ve yazan bir bileşene evrildiğini hatırlatıyor. Ben de verinin üretildiği, dönüştüğü ve yeniden anlam kazandığı ortamın bir parçasıyım. Haraway'in "konumlanmış bilgi" yaklaşımı, akademik yazımı aktarıcı bir çerçeveden çıkararak konumumu sorguladığım, sınırlarımı tanıdığım ve yöntemsel sezgilerimi geliştirdiğim bir sürece dönüştürdü. Onun metinlerinden bana kalan en önemli etki, her şeyi tanımlamaya ya da kesin sonuçlara ulaşmaya çalışmak yerine, belirsizlikle kalabilmenin ve anlamı yeniden kurmanın değerini fark etmem oldu. Haraway'i okurken kendi yazı yolculuğuma, sorularıma ve etik yaklaşımıma eşlik eden bir fikir eşlikçisi ile karşılaştım. Virginia Woolf'un sözleriyle: "Ben tek ve basit değilim, karmaşık ve çokluyum." (Woolf, 1931: 17)

Ek olarak yine de yeni etnografiye güçlü bir iz bırakan Haraway'e yöneltilen eleştirileri kavramayı çok önemli buluyorum çünkü Haraway'in teorik yaklaşımının farklı akademik görüşlerdeki farklı yankılarını dinlemek gerekli. Özellikle sosyal bilimlerin daha uygulamalı, ampirik ve politik-ekonomik analizler gerektirdiğini düşünen araştırmacılar için Haraway'in kullandığı kavramsal dilin bazen oldukça soyut, ulaşılması zor ve bağlamsal olarak yetersiz kalabileceğini tahmin ediyorum. Bu da teorinin eleştirel ve politik angajman kapasitesini sınırlayan bir risk barındırmakta. Karşılaştırmalı bir perspektiften bakıldığında Araştırmacı yazar N. Katherine Hayles'in yaklaşımı bu bağlamda farklı ve tamamlayıcı bir örnek oluşturabileceğini düşünüyorum. Hayles'in *How We Became Posthuman* (1999) adlı çalışması, insanın bilgisayar ağları, bilişsel sistemler ve teknolojik altyapılarla ilişkisini çok daha sistematik ve analitik biçimde ele alır. Hayles bir edebiyat eleştirmeni olmasına rağmen teknolojik detaylar ve somut örneklerle kuramsal tutarlılığı dengeleyerek daha açık ve belirgin bir analiz sunmaktadır. Ona göre, "Artık 'insan' dediğimiz şey failin merkezi değil; dağıtılmış bir bilişsel sistemin yalnızca bir düğümüdür." (Hayles, 1999: 74) Bu yaklaşım, öznelliği sabit ya da içkin bir özellik olarak tanımlamak yerine, teknolojik sistemlerle kurulan ilişkiler doğrultusunda şekillenen bir varoluş biçimi olarak ele alır. Haraway ontolojik ve etik sorunsallara yönelirken, Hayles, kuramı teknolojik süreçler ve uygulamalar aracılığıyla yapılandırır. Sonuçta Haraway'in insan sonrası teoriye sunduğu katkılar kayda değerdir ve bu katkıların gücü, yalnızca takdir edilmekle kalmayıp eleştirel bir gözle değerlendirildiğinde daha derinlemesine anlaşılabilir. Haraway, antropolojiye yalnızca yeni kavramlar sunmakla kalmamış, aynı zamanda bu kavramlar aracılığıyla düşünmenin ve temsil etmenin yollarını da sorgulamamıza olanak tanımıştır. Onun metinleri, kuramsal, etik ve yazınsal açılardan yenilikçi ve dönüştürücü olsa da, teori-pratik dengesini koruma ihtiyacı ve güç ilişkilerini sürekli sorgulama zorunluluğu daima hatırlanmalıdır. Bu nedenle Haraway'in düşüncesi, antropolojik düşüncede hem bir ilham kaynağı hem de eleştirel bir değerlendirme alanı olarak görülmelidir.

Haraway'in insan sonrası düşünceye katkıları, antropolojinin düşünsel çerçevesini genişletmiş ve bilgiyi üretme biçimlerini, araştırma süreçlerini ve etik sorumlulukları köklü biçimde sorgulamaya açmıştır. Bu dönüşüm, insan-merkezli epistemolojilerin sınırlarını aşarak, bilgi üretiminin, temsilin ve metodolojinin yeni koşullarını sorgulamayı zorunlu kılar. Çok-öznelilik, ilişkisel ontoloji ve konumlanmış bilgi gibi Haraway'e özgü kavramlar, araştırmacının hem düşünsel yaklaşımını hem de etnografik uygulamalarını yeniden şekillendiren işlevsel katkılar getirmiştir. Bu araçlar sayesinde etnografik yazım, tekil ve evrensel anlatı modellerinden koparak, her anlatının belli bir konumdan, belli ağlar içindeki etkileşimlerden ve bağlamdan doğduğunu kabul eden, çok katmanlı ve çok sesli bir pratiğe dönüşmüştür. Özellikle *A Cyborg Manifesto* ve *Situated Knowledges* gibi Haraway'in temel metinleri, insan sonrası düşünce ile dijital dönüşüm arasında güçlü bir teorik ve metodolojik köprü oluşturmuştur. Siborg metaforu, teknolojinin özneyle kurduğu ilişkiyi ikincil bir etkileşimden çok, kimlik, deneyim ve bedenleşme süreçlerini şekillendiren temel bir etkileşim düzeyi olarak ele alır. Böylece dijital antropoloji, teknolojinin ve veri kültürlerinin şekillendirdiği yeni öznellikleri ve sosyal ilişkileri kavramsallaştıracak sağlam bir düşünsel temel edinmiştir. Günümüzde yapay zekâ sistemleri, algoritmalar, çevrimiçi topluluklar ve dijital platformlar üzerine yapılan antropolojik araştırmalar, Haraway'in bu öncül kavramsal katkıları sayesinde kuramsal bir tutarlılık ve metodolojik derinlik kazanmıştır. Geleceğe yönelik düşünüldüğünde insan sonrası perspektifin disiplinlerarası etkileşimlerle daha fazla zenginleşeceğini öngörmek mümkündür. Antropolojiden başlayarak hukuk, etik, tıp, mimarlık, bilgi sistemleri ve çevre çalışmaları gibi farklı alanlara uzanan bu düşünsel yönelim, disiplinler arası etkileşimi besleyerek yeni yaklaşımların önünü açar. Örneğin, hukuki açıdan yapay zekânın faillik ve sorumluluk sorunları, etik açısından veri kullanımı ve dijital mahremiyet gibi konular insan sonrası perspektiften yeni bakış açılarıyla ele alınabilir. Aynı zamanda insan sonrası düşünce, queer teori, ekofeminizm, bilim ve teknoloji çalışmaları (STS), yeni materyalizm ve çevresel adalet teorileriyle de yoğun kesişimler ve etkileşimler içinde gelişebilir. Bu sayede disiplinlerarası zenginleşme, insan sonrası etik ve politik uygulama alanlarını da genişletecektir.

Etnografik yazım pratiğime dair kişisel değerlendirmemde, Haraway'in katkılarının yön verici ve katmanlı bir etki yarattığını gözlemliyorum. Haraway, antropolojik yazıyı basit bir temsil pratiği olarak görmekten çıkararak, yazının kendisini aktif, etik-politik bir katılım ve dönüştürücü bir araç olarak düşünmeyi önermekte. Bu yaklaşım, sahada araştırmacının yalnızca gözlem yapmadığını, aynı zamanda duymaya, anlamaya ve sorumluluk almaya açık bir ilişkiselliğe girdiğini gösteriyor. Yazma sürecini, etik bir karşılaşma ve sorumluluk pratiği olarak görmenin, hem etnografi anlayışımı hem de kendi duruşumu derinden etkilediğini hissediyorum. Haraway'in önerdiği bu etik-politik sorumluluk, etnografik çalışmalarda araştırmacının kendi konumunu, önyargılarını ve bilgiyi üretirken oluşturduğu güç ilişkilerini sürekli sorgulamasını gerektirmektedir. Bu bağlamda Haraway, insan sonrası kuramı düşünsel olarak beslemenin ötesinde, dijital çağın karmaşık etik ve politik sorularını cesurca tartışmaya açmasıyla da çağdaş düşünce için alan açıcıdır. Onun teorik çerçeve, antropolojide dijital teknolojiler, yapay zekâ sistemleri ve veri ağlarının oluşturduğu karmaşık sosyal ilişkilerin analizini mümkün kılacak temel beceriyi sağlayabilir. Haraway'in düşüncesi, insan-dışı varlıkların ve dijital sistemlerin araştırmalara entegre edilmesini sağlayarak, etnografik analizlerin çok boyutlu hale gelmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Haraway'in perspektifi, araştırmacıları teorik açıklık ile pratik politik duyarlılık arasında köprü kurmaya teşvik ederek, disiplinin sınırlarını yeniden belirleyebilir.

Sonuç olarak, Haraway'in insan sonrası anlayışa ve dijital çağın gerektirdiği yeni düşünme biçimlerine sunduğu katkılar, antropolojinin hem kuramsal hem de yöntemsel evrimi açısından yol gösterici olmaktadır. Haraway'in metinleri, teorik derinlikleri kadar, etik ve politik duyarlılıklarıyla da kalıcıdır. Bu bağlamda antropoloji, betimlemenin ötesine geçen bir yön kazanırken, etnografik yazım da Haraway'in açtığı düşünsel alan doğrultusunda yeni bilgi üretim yollarını araştırma ve etik sorumluluklarla şekillenen bir araştırma pratiği olarak değerlendirilmelidir. Onun çalışmaları insan sonrası çağın karmaşık ağlarında yön bulmaya çalışan araştırmacılar için hem bir yol haritası hem de düşünsel bir yoldaşlık sunma potansiyeli taşımaktadır.

Teşekkür

Bu metin, sabit bir "ben"in ürünü sayılmaz. Düşüncelerim, karşılaştığım ekranların ışığında, makinelerle kurduğum ilişkilerde, algoritmaların önerdiği videolarda ve dijital boşluklarda şekillendi. Bu sürece eşlik eden tüm insan-dışı ve insan-yakını varlıklara içten teşekkür ederim. Zamanın ritmini mırlayarak dönüştüren, ekranın kıyısında sessizce varlık gösteren kedim Uhtred'e özel bir minnet borçluyum. Son olarak, bu metni oluşturma sürecinde hem akademik hem de düşünsel yoldaşlığı ve ilham verici varlığıyla yanımda duran Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz'e şükranlarımı sunuyorum. Sezgisel rehberliği, sürece odaklanan yaklaşımı ve zihnimi açan yorumları bu çalışmanın yönünü ve derinliğini şekillendirdi.

Kaynaklar

Amerika, M. (2011). *Remixthebook*. University of Minnesota Press.

Atwood, M. (2003). *Oryx and Crake*. Nan A. Talese.

Barad, K. (2003). Posthumanist Performativity: Toward anUunderstanding of How Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society,* 28(3), 801– 831.

Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Polity Press.

Clifford, J. (1986). Introduction: Partial truths. *J. Clifford & G. E. Marcus (Eds.), Writing culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (pp. 1–26). University of California Press.

Clifford, J., & Marcus, G. E. (Eds.). (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press.

Haraway, D. J. (1985). A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-feminism in the Late Twentieth Century. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature* (pp. 149–181). Routledge. (1991 baskısı üzerinden)

Haraway, D. J. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599.

Hayles, N. K. (1999). *How We Became Posthuman Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics.* University of Chicago Press.

Horst, H., & Miller, D. (Eds.). (2012). *Digital Anthropology*. Berg.

Pink, S. (2015). *Doing Sensory Ethnography* (2nd ed.). SAGE.

Pink, S., & Morgan, J. (2013). Short-term Ethnography: Intense Routes to Knowing. *Symbolic Interaction*, 36(3), 351–361.

Wolfe, C. (2010). *What is Posthumanism.* University of Minnesota Press.

Woolf, V. (1931). *The Waves*. Hogarth Press.

FİNANS: Bu çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI: Yazar bu çalışmayı etkileyebilecek finansal çıkarlar veya kişisel ilişkiler olmadığını beyan eder.
YAZAR KATKILARI: Yazar, makalenin tümünü katkılarıyla oluşturmuştur.
ETİK ONAY BEYANI: Bu çalışmada Yerel Etik Kurul Onayına gerek duyulmamıştır.
VERİ KULLANILABİLİRLİK BEYANI: Bu çalışmada kullanılan verilere yazardan talep üzerine erişilebilir.

FINANCE: No financial support was received for the conduct of this study.
CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The author declare that there are no financial interests or personal relationships that may influence this study.
AUTHOR CONTRIBUTIONS: The author has contributed to the manuscript in its entirety.
ETHICAL APPROVAL STATEMENT: Local Ethics Committee Approval was not required for this study.
DATA AVAILABILITY STATEMENT: The data used in this study are available upon request from the author.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License)